

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

На правах рукопису

МАРТИНЕНКО Юрія Дмитрович

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ РОЗКРАДАЇ ДЕРЖАВНОГО АБО КОЛЕКТИВНОГО
МАЙНА, ЩО СКОЖУЮТЬСЯ ШЛЯХОМ ГРАБЕЖУ ЧИ РОЗБОЮ

Спеціальність 12.00.08 - кримінальне
право і кримінологія; кримінально-
виконавче право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

343
Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00553354 (P)

Дисертація виконана
академії внутрішніх справ

Наукові керівники - доктор юридичних наук, професор

Лихолоб В.Г.

доктор юридичних наук

Лукашевич В.Г.

Офіційні опоненти - заслужений діяч науки України, академік,

доктор юридичних наук, професор

Михайленко П.П.;

кандидат юридичних наук

Рощін О.І.

Провідна організація: Запорізький юридичний інститут

МВС України

Захист відбудеться " 7 " Травня 1997 р. о 14.00 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.56.01 при Націо-
нальній академії внутрішніх справ України (252035, м.Київ-35,
Солом'янська пл., 1).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної
академії внутрішніх справ України (252035, м.Київ-35, Солом'янсь-
ка пл., 1).

Автореферат розісланий " ____ " _____ 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради кандидат юридичних
наук, ст.науковий співробітник

В.І.Женунтій

ДВ 37.50

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Здійснювані в Україні соціально-економічні та політичні перетворення, побудова демократичної правової держави гальмуються серйозним загостренням криміногенної обстановки, зростанням злочинності. Статистичні дані засвідчують, що кількість зареєстрованих злочинів в Україні з року в рік різко збільшується: 1980 рік - 196,2 тис., 1985 рік - 249,5 тис., 1989 рік - 322,5 тис., 1991 рік - 405,5 тис., 1994 рік - 572,2, 1995 рік - 641,9. Більше 1,5 тисячі з них у 1996 році скоєно із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв. Кожен третій злочин скоєно злочинними групами, кожен четвертий - рецидивістами, більше половини - із застосуванням насилля.

В структурі загальної злочинності погіршилися якісні показники злочинності, що проявляється насамперед у збільшенні кількості корисливо-насильницьких та агресивно-руйнівних проявів, в зростанні кількості інших тяжких злочинів, які в 1995 році склали понад 2/3 від загальної кількості зареєстрованих злочинів. Корисливо-насильницькі злочини з 1989 року зросли майже в десять разів. В два рази більше за цей період втягнуто в цю злочинну діяльність неповнолітніх. Злочинність наблизилась до факторів політичного значення, стала характеристикою стану суспільства, суттєвим дестабілізатором суспільного життя. Тому гострота криміногенної обстановки вимагає невідкладної протидії злочинності, здійснення широкомасштабних, насамперед соціальних, комплексних заходів з боку суспільства і держави, а також адекватних змін в діяльності правоохоронних органів, які реалізують кримінальну та кримінологічну політику, що визначає зміст і форму того, що називають системою впливу на злочинність.

Для стабілізації кримінологічної обстановки з боку держави

ЛНБ ім. В. Стефанишина
АН України

вживаються відповідні заходи згідно з Державною програмою боротьби із злочинністю. В комплексі правових заходів, що забезпечують правоохоронну діяльність, велике значення мають Закони України, Укази Президента, що випливають з Державної програми і передбачають рішучі дії органів кримінальної юстиції України у боротьбі із злочинністю з посиленням варіантом оперативно-службової діяльності з усіма видами злочинів.

У цьому зв'язку досить актуальним є дослідження дисертаційним шляхом проблем боротьби з корисливо-насильницькими злочинами, зокрема розкраданням державного чи колективного майна шляхом грабежу та розбою і їх спеціально-кримінологічного попередження. Зростання кількості цих видів злочинів спостерігається особливо за останні роки. Так, якщо в 1980 році таких злочинів було скоєно в Україні 608, то у 1990 році - 697, в 1992 році - 1518, у 1993 році - 2113, в 1994 році - 2291, а в 1995 році - 2215.

Актуальність теми дослідження обумовлюється й тим, що проблема корисливо-насильницьких злочинів, будучи однією з центральних і найбільш гострих кримінологічних проблем, виявилась, в кінцевому рахунку, найменше дослідженою в кримінально-правовому та кримінологічному аспектах.

Відзначимо, що питання, пов'язані з попередженням розкрадань державного та колективного майна шляхом грабежу і розбою в певній мірі досліджувались в роботах вчених і фахівців-практиків. Так, П. С. Матишевський дав кримінально-правову характеристику розкрадань державного і колективного майна, що скоюються шляхом грабежу і розбою. І. М. Даньшин досліджував проблеми, пов'язані з попередженням розкрадань державного і колективного майна, у тому числі шляхом грабежу і розбою.

В роботах В. А. Владимірова, Л. Д. Гаухмана, Ю. І. Ляпунова,

В. І. Холостова та ін. досліджувались питання відповідальності за грабiж і розбiй з метою заволодіння державним і колективним майном. Проте основну увагу вони звертали на кримінально-правовий аспект даної проблеми, а не попередженню указаних злочинів. Це було обумовлено раніше здійснюваною кримінальною політикою, у відповідності з якою головний натиск був сконцентрований на каральний аспект боротьби із злочинністю. До того ж, наукові дослідження названих вчених були проведені в інших соціально-економічних і політичних умовах, коли насильницькі посягання на державну і колективну власність не мали такого широкого розповсюдження, як у сучасних умовах, і не носили такого суспільно-небезпечного характеру.

Однією з обставин, яка обумовила необхідність дослідження даної проблеми є вивчення факторів, що сприяють кількісному зростанню указаних злочинів, вивчення правозастосовної практики. Актуальність дослідження визначається й тим, що її висновки та пропозиції сприятимуть удосконаленню редакції ст. 82 та ст. 86 КК України, удосконаленню правозастосовної діяльності, кримінологічного попередження указаних злочинів.

Вказані обставини засвідчують про те, що дослідження даної проблеми знаходиться в числі актуальних наукових проблем.

Дисертація виконана у відповідності з планом проведення науково-дослідних робіт Української академії внутрішніх справ.

Об'єктом дослідження є організаційні та правові відносини у сфері збереження та охорони державного та колективного майна, які випливають з обов'язків державних органів, колективних підприємств та установ і правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ.

Предмет дослідження включає в себе кримінально-правову та

кримінологічну характеристику грабежів та розбоїв з метою заволодіння державним чи колективним майном, причин та умов, що породжують ці злочини, прогнозування та основні напрямки їх попередження правоохоронними органами.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу факторів, що сприяють скоєнню розкрадань державного чи колективного майна шляхом грабежу і розбою, а також матеріалів узагальнення слідчої та судової практики визначити ефективність існуючих форм і методів кримінологічного попередження цих суспільно-небезпечних явищ і розробити рекомендації, спрямовані на їх удосконалення.

Згідно з указаною метою конкретними, узловими завданнями дослідження є такі:

- показати соціально-правову небезпеку розповсюдження грабежів і розбоїв і розкрити елементи та ознаки складу злочинів, передбачених ст.ст. 82 і 86 КК України;

- дати юридичний аналіз кваліфікаційних ознак указаних складів злочинів і провести їх відмежування від суміжних складів злочинів;

- сформулювати й обґрунтувати пропозиції по удосконаленню конструктивних особливостей указаних норм та практики їх застосування;

- дати аналіз елементів кримінологічної характеристики грабежів і розбоїв, а також факторів, що впливають на їх виникнення;

- проаналізувати особливості кримінологічної характеристики осіб, які скоюють грабежі і розбої;

- проаналізувати причини та умови скоєння грабежів і розбоїв та запропонувати заходи по їх усуненню чи нейтралізації;

- визначити основні напрямки удосконалення форм і методів діяльності по попередженню грабежів і розбоїв.

Методологія та методика дослідження. В якості методологічної основи дисертаційного дослідження використовувались концептуальні положення сучасної юридичної науки, наукові праці з проблем загальної теорії держави і права, теоретичні основи кримінально-правової і кримінологічної науки, філософські концепції з причинності, психології управління. В процесі дослідження дисертант керувався джерелами права України, відомчими актами і документами, що регламентують діяльність органів внутрішніх справ у сфері боротьби із злочинністю.

Сформульовані в роботі теоретичні висновки і практичні рекомендації спираються на спеціальну монографічну літературу з проблем кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права та інших галузей знань, зокрема на наукові праці таких вчених як Аванесов Г.А., Александров Ю.В., Багрій-Шахматов Л.В., Бажанов М.І., Даньшин І.М., Долгова А.І., Закалюк А.П., Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й., Костенко О.М., Лановенко І.П., Лихолоб В.Г., Лопушанський А.Ф., Матишевський П.С., Михайлов О.Є., Туркевич І.К., Яценко С.С. та інших фахівців з кримінології та права.

В процесі дослідження застосовувались такі методи: порівняльно-правовий аналіз, анкетування, статистичний аналіз даних звітності про структуру, динаміку корисливо-насильницьких злочинів по матеріалах правоохоронних органів.

Інструментарій дослідження складають:

- анкета для вивчення кримінальних справ;
- форми-таблиці для збору та аналізу статистичного матеріалу;
- анкета для опитування працівників органів внутрішніх справ.

Емпіричною базою дослідження стали 316 вибірково вивчених архівних кримінальних справ (при відомій генеральній сукупності)

на понад 800 учасників грабежів і розбоїв з метою заволодіння державним чи колективним майном, скоєних у 1992-1994 рр. в Україні. Вивчення здійснювалося в Донецькій, Київській, Кіровоградській областях та в м. Києві. Число документальних джерел, генеральна сукупність яких (N) була відома, визначалась з максимальним запасом за формулою

$$n = \frac{N}{1 + a^2 N} \quad \text{при значенні помилки (a) - 0,05.}$$

Дисертантом здійснено анкетування і тематичне інтерв'ювання понад 350 працівників органів внутрішніх справ, які брали участь у розкритті та попередженні грабежів та розбоїв. Додатковий масив склали дані про попереджувальну діяльність органів внутрішніх справ стосовно раніше судимих осіб, які скоювали грабежі і розбої.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що проблеми боротьби з корисливо-насильницькою злочинністю, питання правового регулювання та правозастосовної діяльності розглядаються в кримінологічно-правовому комплексі проблем теорії і практики боротьби із злочинністю в Україні, стосовно до нових соціально-економічних і політичних перетворень у нашому суспільстві. В дисертації обґрунтовується ряд нових положень, які є важливими як для удосконалення кримінального закону, так і для правозастосовної практики, а також для попередження указаних злочинів. Дисертант не претендує на закінчене вирішення питань цієї складної проблеми, а лише в межах дисертаційного дослідження пропонує ряд теоретичних конструкцій, визначень, що торкаються теми і вирішення по суті пов'язаних з нею проблем.

В роботі сформульовані та аргументовані такі положення, що виносяться на захист:

- стосовно дослідження указаних складів злочину розроблена

система показників їх кримінологічної характеристики, а також проведена класифікація чинників, що сприяють виникненню цих злочинів, що проявляються здебільшого в таких основних сферах: соціально-економічній, правоохоронній, психологічній, а також висновки про соціально-демографічні, правові та інші особливості особистості грабіжників та розбійників, рекомендації по їх обліку при проведенні профілактичних заходів;

- концепція спеціально-кримінологічного попередження грабежів та розбоїв у вигляді комплексного міждисциплінарного напрямку попереджувальної діяльності, що включає кримінологічну профілактику, запобігання та припинення цих злочинів;

- пропозиції по удосконаленню діяльності правоохоронних органів по кримінологічному попередженню грабежів і розбоїв з урахуванням віктимологічних чинників;

- напрями удосконалення форм взаємодії системи суб'єктів спеціально-кримінологічного попередження грабежів і розбоїв, удосконалення координації профілактичної роботи; обґрунтування висновку про те, що в профілактиці цих злочинних акцій головною координуючою ланкою повинні бути спеціальні структурні підрозділи МВС України по боротьбі з організованою злочинністю;

- пропозиції про **доцільність створення** міжвідомчої централізованої інформаційно-аналітичної бази, що акумулює дані про стан, зміни криміногенної ситуації в конкретних регіонах і напрямках діяльності суб'єктів профілактики корисливо-насиленницьких та інших злочинів;

- обґрунтування необхідності в нових соціально-економічних умовах розвитку суспільства та на основі Закону України "Про власність" об'єднання складів злочину ст.ст.82 і 141 КК, а також ст.86 і 142 КК в єдині норми про грабіж і розбій, пропонується авторська редакція цих статей КК України.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що висновки і рекомендації дослідження можуть бути використані для подальшої розробки проблем попередження корисливо-насильницьких злочинів проти усіх форм власності, розвитку вчення про компетенцію суб'єктів попередження цих злочинів, механізму управління у сфері профілактики, взаємодії в цій роботі державних органів, громадських організацій, а також громадян. Крім того, вони можуть бути використані в практичних цілях для удосконалення діяльності органів внутрішніх справ, викладання в навчальних закладах МВС України курсу кримінології і попередження злочинів, а також при підготовці навчальних посібників.

Апробація положень і результатів дослідження. Теоретичні положення і результати дослідження відображені в трьох опублікованих роботах, а також у виступі на науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу Української академії внутрішніх справ у грудні 1993 року. Результати дослідження також використовуються в навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України. Підготовлені автором методичні рекомендації "Віктимологічні аспекти профілактики грабежів і розбоїв" направлені у 1994 році через МВС України в органи внутрішніх справ для використання у профілактичній діяльності.

Структура дисертації складається з вступу, двох глав, що об'єднують п'ять параграфів, висновку, додатку та списку літератури.

З М І С Т Р О Б О Т И

У вступі обґрунтовується актуальність, об'єкт, предмет і ціль дослідження, його завдання, визначаються методологія і методика його проведення, новизна і основні положення, що виносяться на захист, теоретична і практична значущість одержаних результатів та їх апробація.

Глава I "Кримінально-правова характеристика розкрадань державного або колективного майна шляхом грабежу чи розбою" складається із двох параграфів. В першому параграфі "Соціальна і юридична характеристика посягань на державну і колективну власність, що скоюються шляхом грабежу і розбою" розкривається соціальна і юридична характеристика посягань на державну чи колективну власність, що скоюються шляхом грабежу чи розбою, які в сукупності обумовлюють віднесення їх до категорії тяжких злочинів. Предметно показується, що аналізовані злочини набули за останні роки досить широкого розповсюдження і мають тривожну, як свідчить кримінальна статистика, стабільну тенденцію до розширення своїх масштабів.

На цій об'єктивній основі висловлюється пропозиція активізувати кримінально-правову і кримінологічну боротьбу з указаними злочинами, удосконалити правові та організаційні форми цієї боротьби. В цьому розділі аналізуються кримінально-правові ознаки грабежу і розбов з точки зору їх психологічного змісту та юридичної оцінки, судово-слідча практика їх застосування при кваліфікації злочинних дій.

Тривожною тенденцією, як свідчить дослідження, стало те, що серед засуджених за участь у грабежах і розбоях з метою заволодіння державним чи колективним майном збільшилась кількість не-

повнолітніх злочинців. Якщо у 80-ті роки неповнолітні складали близько однієї п'ятої від числа засуджених за участь у грабежах і розбоях, то на початку 90-х років їх питома вага майже подвоїлась.

На основі вивчення кримінальних справ автор дає кримінологічний аналіз прояву таких кваліфікаційних ознак як проникнення в приміщення, чи інше сховище, що здійснювалось з подоланням перешкод; прояву насильницьких дій, чи погрози їх застосування. Разом з тим, автор підкреслює, що спосіб проникнення не має вирішального значення для кваліфікації скоєного, оскільки визначальними ознаками кваліфікації розкрадання повинні бути спосіб посягання (таємно, відкрито, шляхом застосування насилля) та вид майна (державне, колективне чи індивідуальне). Спосіб же проникнення може бути кваліфікаційною ознакою лише в рамках того чи іншого складу злочину. Грунтовно аналізуються й інші кваліфікаційні ознаки грабежу та розбою.

Підвищена небезпека грабежів і розбоїв з метою заволодіння державним чи колективним майном корениться не тільки в об'єктивних, але й суб'єктивних особливостях. Безпосереднім об'єктом, наприклад, даного виду грабежа є не тільки державна чи колективна власність, але й особистість (тілесна недоторканість, свобода особистості). Тобто мова йде про грабіж, поєднаний з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи з погрозою застосування такого насильства. Закон (ст. 82 КК) визначає грабіж як відкрите викрадення державного чи колективного майна. Проте це законодавче положення стосується лише ненасильницького виду грабежа, хоча, як свідчить практика, відкрите викрадення, якщо не в більшості, то в багатьох випадках скоюється із застосуванням насильства стосовно осіб, які відають майном чи охороняють його.

Основною визначальною ознакою грабежа є відкритий характер

дій винного, коли викрадення скоюється завідомо очевидно, помітно для осіб, які відають майном, що охороняють його або ж для сторонніх очевидців, і коли особа, що скоює розкрадання, усвідомлює, що присутні при цьому особи розуміють характер його дій, але ігнорують дану обставину. В роботі викладаються результати конкретно-соціологічних досліджень розповсюдженості проявів кримінально-правових ознак указаних злочинів, дається їх кримінологічна характеристика.

У другому параграфі "Відмежування грабежу і розбою з метою заволодіння державним чи колективним майном від суміжних складів злочинів" автор аналізує ознаки відмежування грабежу і розбою від суміжних складів злочинів. В слідчій та судовій практиці такі відмежування часто викликають утруднення. Зустрічаються випадки невірної кваліфікації скоєних насильницьких дій таких складів злочинів як грабiж, розбiй, вимогательство, бандитизм, хуліганство.

Визначаючи склад розбою, закон в якості основних його ознак називає: а) напад; б) мета заволодіння державним чи колективним майном; в) застосування фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я особи, на яку здійснено напад; і г) погроза застосування такого насильства. Відмічено, що в судовій практиці, в юридичній літературі поняття нападу і насильства, як ознак розбою, не знаходить єдиного підходу. Одні автори взагалі не дають його визначення, інші ставлять знак рівняння між нападом і застосуванням насильства, що, на погляд дисертанта, є принаймні неточно, бо таке отождоження не виражає самої суті нападу, який являє собою активну і несподівану для потерпілого агресивну дію, що створює реальну небезпеку негайного застосування насильства над особистістю, на яку напали з метою заволодіння чужим майном. Саме

з цієї причини закон говорить про напад, поєднаний з насильством.

Випадки застосування психічного насильства з метов заволодіння майном можуть кваліфікуватися як розбій, якщо погроза насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, була дійсно реальною. Якщо ж мала місце погроза, яка об'єктивно не представляє реальної небезпеки, але разом з тим, було встановлено, що вона здійснювалась з явним розрахунком на сприйняття її потерпілим як небезпечна для його життя чи здоров'я, дії винних слід кваліфікувати як розбій. Якщо ж у винного не було розрахунку на таке сприйняття погрози потерпілим, але останній сприйняв її як небезпечну для життя чи здоров'я, то це не дає підстави вважати, що була застосована погроза, яка характерна для розбою.

В роботі автор аналізує різні періоди розвитку кримінально-правової науки, в якій по різному вирішувалось і питання про місце розбою та грабежу в системі норм Особливої частини КК. При розробці нового КК України, природньо, постало питання про місце розбою та грабежу в системі КК. Висловлювались обгрунтовані міркування про збереження цих складів злочину, як корисливих, майнових.

Це було логічним, так як чітко розрізняло види власності, як відповідні об'єкти кримінально-правової охорони і об'єкти злочинних посягань. Враховуючи, що Законом України від 7 лютого 1991 р. "Про власність" передбачені різні форми власності, дисертант пропонує в новому КК помістити указані злочини в главу "Карані діяння проти власності", об'єднавши посягання на усі види власності під одним предметом: посягання на чуже майно, враховуючи схожість диспозиції указаних складів та їх кваліфікаційних ознак (ст. 82 та 141 КК і ст. 86 та 142 КК).

В дисертації докладно аналізуються відмінні ознаки грабежу і

крадіжки, грабежу і розбоїв, вимогательства, а також бандитизму, вносяться відповідні рекомендації щодо удосконалення правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ, а також попередження злочинів.

У другій главі "Кримінологічна характеристика розкрадань державного чи колективного майна, що скоюються шляхом грабежу і розбоїв та їх попередження" досліджується сучасний стан розповсюдження грабежів і розбоїв проти державної та колективної власності, особливості кримінологічної характеристики осіб, які скоюють указані корисливо-насильницькі злочини. Автор висловлює і обґрунтовує ряд пропозицій щодо попередження грабежів і розбоїв.

У параграфі першому "Сучасний стан грабежів і розбоїв з метою заволодіння державним чи колективним майном і особливості кримінологічної характеристики осіб, які їх скоюють" подається кримінологічна характеристика даних видів злочинів, що дозволяє не тільки одержати уявлення про стан, структуру, динаміку, географію цих злочинів, але й орієнтує працівників правоохоронних органів на застосування конкретних заходів попередження та розкриття грабежів і розбоїв, використання раціональних методів здійснення цієї діяльності. Сучасний стан злочинності в Україні засвідчує, що кількість корисливо-насильницьких злочинів продовжує зростати. У порівнянні з 1991 роком кількість грабежів у 1995 році зросла на 48%, розбоїв - на 62%. Зростає частка цих злочинів серед так званого маргінального, тобто соціально нестійкого середовища.

Звертає увагу збільшення частки грабежів і розбоїв, що скоюються молоддю, питома вага яких складає близько 45%. Значним залишається й рецидив цих злочинів, зокрема багаторазовий. Разом з тим рівень розкриття їх, особливо грабежів, залишається низьким.

Розкривається лише кожен третій грабіж та два з трьох розбійних нападів. Дослідження показали, що розбої та грабежі проти державної чи колективної власності умовно можна назвати міськими злочинами, оскільки переважна їх більшість скоюється в містах і селищах міського типу. Найбільш вражені ними обласні центри і великі міста, на які припадає понад половини указаних злочинів.

Аналіз регіонального розподілу грабежів і розбоїв з метою заволодіння державним чи колективним майном виявляє також довгострокову стійкість ряду важливих у кримінологічному розумінні тенденцій цього негативного явища. Виділяються три групи територій: 1) найбільш криміногенні - Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська області, Автономна республіка Крим та м.Київ. Ці території характеризуються інтенсивним темпом економічного розвитку, великою кількістю промислових міст; 2) другою групою областей є Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська області та м.Львів, які займають проміжне положення.

До третьої групи входять Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Рівненська, Тернопільська, Чернігівська, Чернівецька області та м.Севастополь, які мають нижчі показники указаних злочинів.

В дисертації аналізуються такі питання як скоєння грабежів і розбоїв з метою заволодіння державним чи колективним майном у різні пори року, досліджується питання про активність опірності осіб, які охороняють майно. Виявлена характерна риса, що потерпілі; як правило, або ж зовсім не чинили опору, або ж здійснювали його пасивно (75%).

Переважає більшість грабежів і розбійних нападів з метою заволодіння державним і колективним майном (96,2%) скоюють чолові-

ки. Проте дослідження засвідчує, що кількість жінок, які беруть участь у грабежах і розбійних нападах, збільшується. Основну криміногенну групу за віком, що скоює указані злочини, складають особи від 25 до 50 років (70%). Питома вага неповнолітніх, засуджених за скоєння грабежів і розбоїв, є майже в чотири рази нижчою за аналогічні злочини проти індивідуальної власності громадян. Збільшується кількість осіб, які на час скоєння злочинів не працювали і не навчалися.

За соціальним станом більшість грабіжників і розбійників складають робітники (47%) та працівники сільськогосподарського виробництва (16%).

Серед злочинців досить високий відсоток осіб, які на час скоєння злочину не працювали і не навчалися. Питома вага їх серед засуджених за грабежі та розбійні напади з метою заволодіння державним чи колективним майном складає близько 40%, індивідуальним майном - 43,5%. Фактично кожен третій, хто скоїв грабежі і розбої, не працював і не навчався.

Проведене дослідження підтверджує існуючу в кримінології точку зору про криміногенну роль пияцтва у скоєнні грабежів і розбійних нападів. Так, 76,3% засуджених за указані злочини знаходились під час скоєння злочину у четверезому стані.

Як свідчать результати дослідження значна частина грабежів і розбоїв пов'язана не з поодинокими та випадковими, а з систематичними порушеннями норм адміністративного права. Якщо врахувати, що при співставленні даних, які характеризують стан боротьби органів внутрішніх справ з проступками і злочинами, спостерігається така закономірність: одному кримінальному діянню передують понад сто випадків дрібного хуліганства, а при ухиленні від суспільно корисної праці співвідношення злочинів і проступків складає

і : 4,7, то ситуація уявляється досить тривожною.

Суттєвий інтерес представляють результати вивчення рецидиву серед грабіжників і розбійників. Висока небезпека раніше судимих виражається не тільки у повторному скоєнні ними навмисних злочинів, не тільки в тому, що майже кожен другий з них скоєв злочини на протязі першого року після звільнення з місць позбавлення волі, але й в тому, що під їх впливом значна частка неповнолітніх і молоді починає злочинну діяльність. Серед вивчених осіб, засуджених за грабіж і розбійний напад, 40,2% у неповнолітньому віці підтримували постійні контакти із злочинним середовищем, під впливом якого стали на шлях скоєння злочинів.

У другому параграфі "Обставини, що детермінують посягання на державне чи колективне майно шляхом грабежу і розбою" викладені результати вивчення причин та умов, що обумовлюють скоєння злочинів проти державної та колективної власності шляхом грабежів та розбійних нападів. Серед обставин, сконцентрованих у соціально-економічній сфері, слід відмітити, насамперед, ті, що мають високу ступінь позитивного кореляційного зв'язку з темпами росту злочинності, у тому числі і корисливо-насильницької. До них слід віднести: 1) невідповідність рівня потреб населення рівню їх фактичного задоволення; 2) невідповідність між інтенсивними процесами урбанізації і міграції населення та рівнем соціального контролю; 3) стан сімейно-побутових стосунків; 4) незбалансованість фінансових вкладів у виробничу сферу і сферу виховання та культури.

Крім того, до обставин, що сприяють нападам з метою заволодіння державним чи колективним майном, можна віднести: недоліки в діяльності підприємств, установ та організацій у справі організації збереження та охорони власності; недоліки у сфері контролю і своєчасного виявлення осіб, які стали на шлях злочинності; недо-

лики в діяльності правоохоронних органів, в першу чергу органів внутрішніх справ, які знизили рівень оперативно-розшукової діяльності у виявленні і розкритті задуманих і уже скоєних грабежів і розбійних нападів; недоліки у здійсненні адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі і які, як правило, в перший же рік скоюють тяжкі злочини. Дисертант проводить приклади таких злочинів, які підтверджують існування указаних причин та умов, що обумовлюють їх скоєння.

У третьому параграфі "Попередження грабежів і розбоїв з метою заволодіння державним чи колективним майном" дисертант пропонує систему заходів попередження корисливо-насильницьких злочинів проти державної і колективної власності, які він класифікує по об'єктах попереджувального впливу: серед працюючих; серед тих, хто навчається; серед службовців в армії; серед осіб, які ніде не працюють і не вчаться, ведуть аморальний, антисуспільний спосіб життя.

В кожній підсистемі попередження може здійснюватись на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Особливу увагу автор зосереджує на характеристиці попереджувальної діяльності правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ. Попередження грабежів і розбоїв умовно автором поділяється на два види. До першого відноситься попередження тих злочинів, умисел на скоєння яких виник заздалегідь до його реалізації, а безпосереднім злочинним діянням передувала спеціальна підготовка, тобто працівники міліції мали, чи повинні мати можливість своєчасно одержати відомості про цю підготовку до злочину і застосувати заходи щодо його попередження. Переважно це стосується розбійних нападів на державні підприємства, установи чи організації (банки, каси, ощадбанки, поштові відділення, магазини,

бази, склади та ін.): грабежі та розбійні напади на касирів, інкасаторів та інших осіб, що транспортують грошові засоби та інші цінності. Як правило, такі злочини скоюють стійкі, добре організовані групи осіб, які в переважній більшості випадків мають холодну або вогнепальну зброю. Організовані злочинні групи уміють конспіруватися, а їх учасники у відповідній мірі обізнані з методами роботи органів внутрішніх справ. Виявлення осіб, які задумують чи готуються до скоєння грабежів і розбоїв, здійснюється як в процесі поточної профілактичної діяльності органів внутрішніх справ, так і в результаті проведення спеціальних заходів по установленню таких осіб.

З матеріалів дослідження встановлено, що нерідко злочинна група формується ще в місцях позбавлення волі, а після звільнення починає підготовку до скоєння конкретного злочину. Матеріали дослідження засвідчують і про те, що значна частина осіб в період підготовки до скоєння указаних злочинів відбула покарання, що не пов'язане з позбавленням волі, або була засуджена до умовної міри покарання чи умовно-достроково звільнена з місць позбавлення волі.

Проте задумують, готуються, а потім і скоюють злочини, що аналізуються, не тільки засуджені, чи ті, що відбули покарання. Тому виявляти таких осіб слід і серед несудимих. Ними можуть бути особи з антисоціальною мотивацією поведінки, неповнолітні, які повернулися із спеціальних навчально-виховних установ і підтримують з такими особами тісні стосунки, що виникають на основі поєднання антисуспільних поглядів та переконань.

Для організації роботи по попередженню злочинів указанного виду необхідно, на погляд автора, враховувати наступне. Своєчасно виявляти групи осіб, які ретельно готують злочини; розробляти

спеціальні плани попередження грабежів і розбоїв з метою заволодіння державним майном, включати заходи, спрямовані на усунення причин та умов їх скоєння; для виявлення та усунення обставин, що сприяють скоєнню грабежів і розбоїв, працівники міліції повинні ретельно і систематично досліджувати розташовані на відповідній території об'єкти, звертаючи увагу на ті з них, де зосереджені матеріальні цінності та грошові засоби, де часто скоюються грабежі та розбої.

Дисертант особливу увагу звертає на проведенні відповідних профілактичних заходів з керівниками підприємств та установ, по посиленню стану збереження грошових засобів, сировини інших матеріальних цінностей; з працівниками банків, інших фінансових органів по виконанню правил інкасації грошових засобів та інших операцій.

Аналіз кримінальних справ засвідчує, що якими б досвідченими і обережними не були організатори груп та їх учасники, їм не вдається усі дії по підготовці до скоєння злочину провести при додержанні повної конспірації. В їх поведінці є відповідні ознаки, установлення яких може допомогти виявити учасників злочинних груп. Основними з них є: підшук співучасників для скоєння грабежів і розбоїв; пошук об'єкта майбутнього нападу; застосування заходів (включаючи напади на працівників міліції та ін.) для придбання вогнепальної зброї, набойів тощо; придбання чи виготовлення можливих технічних пристроїв, необхідних для проникнення на об'єкти нападу; придбання інших предметів особистого маскуванню тощо.

Важливим напрямком в діяльності органів внутрішніх справ по виявленню осіб, які замишляють, чи готуються до скоєння грабежів і розбійних нападів, є відповідна профілактична робота з особами, що утримуються в спецприймальниках для арештованих, приймальни-

ках-розподільниках для бродяг. Ізоляторах тимчасового утримання. Як свідчить аналіз правоохоронної практики серед указанного контингенту зустрічаються особи, які брали участь у підготовці до грабежу чи розбою.

Таким чином, систематичний аналіз даних про скоєння корисливо-насильницьких злочинів з метою заволодіння державним чи колективним майном, співставлення їх з відповідними показниками за попередні аналогічні періоди і авторитетний коментарій в засобах масової інформації, а також знання специфіки конкретних об'єктів, зон і територій, профілактика пияцтва, наркотизму та інших форм аморальної поведінки, регулярний контроль за виконанням правил збереження матеріальних цінностей і вогнепальної зброї - усе це складає той мінімум умов, виконання яких, насамперед органами внутрішніх справ може у відповідній мірі перешкодити скоєнню злочинів, які розглядаються. При цьому слід зауважити, що дійсне послідовне скорочення злочинності, у тому числі і корисливо-насильницької, може бути забезпечене тільки з урахуванням зусиль усіх суб'єктів попереджувальної діяльності, і в першу чергу державних органів за участю громадськості.

У висновку викладаються основні теоретичні підсумкові положення та практичні рекомендації, що випливають із результатів дослідження, а також пропонуються можливі варіанти удосконалення статей Кримінального кодексу України. Зокрема, автор пропонує нову редакцію статей КК України про грабїж та розбій у главі "Карні діяння проти власності", об'єднавши посягання на всі види власності. Формулюються та визначаються конкретні пропозиції щодо вдосконалення попереджувальної діяльності стосовно грабежів і розбійних нападів проти державної і колективної власності.

Основні положення дисертації опубліковані в таких наукових працях автора:

1. Попередження групових насильницьких злочинів проти державної і колективної власності // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. - Київ, 1996. - № 1. - С.210-216 (у співавторстві з В.Г.Лихолобом).

2. Деякі аспекти кримінологічної характеристики осіб, які скоюють пограбування та розбої // Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення. Збірник наукових праць. - Київ, 1996. - С.181-187.

3. Кримінологічне та соціально-правове забезпечення вдосконалення кримінального законодавства // Удосконалення кримінального законодавства України. Збірник наукових праць. - Київ, 1996. - С.114-117 (у співавторстві з В.Г.Лихолобом).

Мартыненко Ю. Д.

Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения хищений государственного или коллективного имущества, совершаемых путем грабежа и разбоя.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 - уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право. Национальная академия внутренних дел.
Киев, 1997. Рукопись.

Диссертация посвящена уголовно-правовым и криминологическим проблемам борьбы с грабежами и разбойными нападениями с целью завладения государственным или коллективным имуществом. Вносятся и обосновываются предложения по совершенствованию уголовного законодательства и криминологического предупреждения указанных преступлений.

Ключові слова: грабiж; розбiй; квалiфiкацiя дiянь; криминологiчнi попередження; органiзованi злочиннi групи.

Martynenko Yu. D.

Criminal, legal and criminological measures of preventing plunder of state or collective property being committed in the course of robbery or burglary.

Candidate thesis (Zaw)

Speciality 12.00.08 - Criminal law and Criminology; Criminal Executive Law National Academy of Internals of Ukraine
Kiev 1997

The thesis is dedicated to the criminal, legal and criminological problems of fighting robberies and burglaries having the aim of taking possession of state and collective property. The thesis contains the proposals as to perfection of Criminal legislature and criminological prevention of mentioned crimes.

Key words: robbery; burglary; qualification of actions; criminological prevention; organized criminal groups.

30-1738

AB 37.500